

ס. פאולא - ברזיל
כ"ב אדר שני תשפ"ב

מי נהר

פנינים לפרשת שמיני - שבת פרה תשפ"ב

בראיית המשך חכמה שהאיסור להטמא ברגל אינו מן התורה מהא דשורפין את הפרה בחול המועד

ובנבלתם לא תגעו וגו' (י"א ח')

ברש"י: יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע נבלה תלמוד לומר אמור אל הכהנים וגו', כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין, קל וחומר מעתה - ומה טומאת המת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים, טומאת נבלה קלה לא כל שכן, ומה תלמוד לומר 'לא תגעו' - ברגל. זהו שאמרו (ר"ה ט"ז): חייב אדם לטהר עצמו ברגל.

כתב המשך חכמה: ובנבלתם לא תגעו - ברגל. יעויין ברמב"ם (הל' טומאת אוכלין פט"ז ה"י) דאינו לוקה על זה. וכוונתו דאין זה לאו גמור, רק כמו ניתן לחכמים, בזמן שצריך טהרה. וראיה מהא דאשכחן בתוספתא דמועד קטן (פ"ב ה"ז), והביאה רמב"ם פ"ז מהלכות יום טוב (הי"א), דשורפין הפרה ברגל בחול המועד, והא מטמאי כל העוסקים בפרה מתחילה ועד סוף (פרה פ"ד מ"ד). ואי משום טהרת ישראל, והלא טעונין הזיה ג' ז' ימים, ורובם יכול הטהרה להיות בהם אחר הרגל ואיך מותרין להטמאות, על כרחך דניתן זה לחכמים, ואינו רק רמז ואסמכתא הך ד'ובנבלתם לא תגעו'. אמנם בתוספתא דשבועות פרק קמא (ה"ד) אמר רבי נתן דרך על טומאת גויות חייבין על טומאת מקדש וקדשיו, אבל השורף הפרה כו' שהן טומאות קדושות, אין חייב על טומאת מקדש וקדשיו, לכן אפשר דלית בהו אזהרה ד'ובנבלתם לא תגעו', רק כטמאי נבלות דחייבין בהו על טומאות מקדש וקדשיו, עכ"ל.

ביאור דבריו: חז"ל דרשו קרא ד'ובנבלתם לא תגעו' על הרגל דוקא - שחייבים ישראל להיות טהורים, ולכן מוזהרים על מגע נבילה. אמנם מבואר ברמב"ם שאם נטמא ברגל אינו לוקה, וטעם הדבר הוא משום שאין זה לאו גמור, רק ניתן לחכמים לדרוש דקאי על זמן שצריך שיהיו ישראל טהורים, וקבעו חכמים שהוא ברגל.

ומביא המשך חכמה ראיה שהאיסור להטמאות ברגל אינו לאו מדאורייתא, ממה דאיתא בתוספתא - והובא ברמב"ם - ששורפין את הפרה ברגל בחול המועד, ואם היה אסור להטמאות ברגל מדאורייתא איך שורפין את הפרה בחול המועד, והרי שריפת הפרה מטמאה כל העוסקין בה. ואין לומר דאפילו שהוא לאו גמור התירו לעבור על לאו זה בשביל שיטהרו רבים מישראל ברגל, זה אינו, דמאחר שצריך הזיה ביום השלישי וביום השביעי נמצא דרוב המטהרין ע"י פרה זו הנעשית בחול המועד יטהרו רק לאחר הרגל, ואיך מותרין העוסקים בפרה להטמאות עבור כך. אלא על כרחך דקרא 'ובנבלתם לא תגעו' אינו רק רמז ואסמכתא דנמסר לחכמים להדרש על הרגל.

אמנם שוב כתב המשך חכמה לדחות ראיה זו, דהנה בתוספתא דשבועות אמר רבי נתן שרק על 'טומאת גויות' - כלומר היכא שעצם הגוף טמא - חייבים על טומאת מקדש וקדשיו, אבל השורף את הפרה וכדו' שהן 'טומאות קדושות' - כלומר שאין טומאתן אלא מפני קדושתם

(שאינם מטמאים אלא בשעה שמתעסקים בשריפתם) - אין חייבים בהן על טומאת מקדש וקדשיו. ולפי"ז אפשר דאף אם 'בנבלתם לא תגעו' הוי לאו גמור שלא להטמאות ברגל, מכל מקום בזה נמי האיסור הוא רק ב'טומאת גויות', אבל על 'טומאות קדושות' אינם מוזהרים ברגל, כמו שאין חייבים עליהם בטומאת מקדש וקדשיו. ומובן דלכן שורפין את הפרה בחול המועד, כיון שהיא טומאת קדושה ואין מוזהרים עליה ברגל. עכת"ד המשך חכמה.

*

אמנם דברי רבינו המשך חכמה טעונים בירור, ויש להקשות על דבריו בתרתי.

דהנה איתא ברמב"ם (בהל' טומאת אוכלין, הביאו המשך חכמה בפתח דבריו): כל ישראל מוזהרין להיות טהורים בכל רגל מפני שהם נכונים ליכנס במקדש ולאכול קדשים, וזה שנאמר בתורה 'ובנבלתם לא תגעו' - ברגל בלבד. ואם נטמא אינו לוקה, אבל בשאר ימות השנה אינו מוזהר, עכ"ל. ומבואר בדבריו דטעם האיסור להטמאות והחיוב להיות טהור ברגל הוא כדי לקיים מצות ראייה וקרבתו הרגל, דאי אפשר לעשותן בטומאה.

וכתב השאגת אריה (סימן ס"ו): ומסתברא דמפני הראייה והחגיגה אינו מוזהר מלהטמא אלא בטומאה אריכתא של טומאת מת שהוא טומאת שבעה, אבל בטומאת ערב כמו שרץ ונבילה לית לן בה, ואפילו אם לא הביא עדיין עולת ראייה ושלמי חגיגה אם הוא עדיין קודם יום ז' של רגל מותר להטמאות, כיון שיש עדיין שהות להטהר ולהביא אותן קודם שיצא הרגל, די שיהיה תשלומין כל שבעה, ומשום חובות אלו אינן מוזהרין מלהטמא בטומאת ערב אלא בשביעי של רגל, דמכאן ואילך עבר זמנם. אי נמי בליל יום ראשון של רגל וכמ"ד כולן תשלומין דראשון ומאן דלא חזי בראשון לא חזי בכולן וכו', אבל מיום א' עד יום ז' ולא עד בכלל אם מטמא את עצמו בטומאת ערב לית לן בה. אי נמי אם הביא כבר לחובות הללו ברגל, מעתה אין כאן איסור לטמא את עצמו אפילו בטומאה אריכתא, עכ"ל השאג"א.¹

¹ אמנם בהמשך דבריו כתב השאג"א דמכל מקום משום שלמי שמחה שחייב לאכול בכל ימות הרגל אי אפשר לטמאות עצמו בכל ימות הרגל. אבל הצליח בביצה (י"ז: על רש"י ד"ה ובי"ה אומרים) כתב: דזה פשוט דאף לטעמיה דהרמב"ם וסמ"ג שהטהרה ברגל היא כדי שיהיו מוכנים לקודש ולמקדש עיקר הקפידה משום ראייה וחגיגה אבל לא משום שלמי שמחה, שהרי במסכת פסחים דף פ' ע"א ויטמאנו במת ומשני אתה מדחה מחגיגתו ולא משני אתה מדחה משלמי שמחה, ובזה לא היה מוכרח לדחוקי דסבר כמ"ד כולו תשלומין דראשון שהרי שמחה בכל יומא היא חיוביה, אלא ודאי אף גם בזמן המקדש אף דעיקר שמחה בבשר שלמים היינו למצוה מן המובחר, אבל גם ביין ישן ובבשר חולין יוצא ג"כ ידי חובת שמחה מן התורה, ועיקר החיוב לטהר ברגל הוא משום ראייה וחגיגה, עכ"ל. וכן כתב הנצי"ב בהעמק שאלה (שאילתא ק"ג אות ט"ז) דמחמת שלמי שמחה אין איסור להטמאות ברגל מאחר שמצות שמחה מקיים מן התורה בבשר ויין. [ודעת השאגת אריה גופיה לעיל מינה בסימן ס"ה דמקיים מן התורה בבשר ויין, אלא דבסימן ס"ו ביאר דמכל מקום 'הואיל וכבר הגיע רגל חל עליו נמי מצות שמחה בשלמי שמחה ואי אפשר להפקיע את עצמו ממנו ע"י הטומאה'].

והשפת אמת כתב ביומא (ג'. ד"ה בתוס' ד"ה פז"ר): דהא דתנן מצות שמחה כל שמונה אין הפירוש מצות שלמי שמחה, אלא שמחה דכסות וכדומה, אבל מצות שלמי שמחה אין צריך לקיים אלא פעם אחת ברגל וכו', וכן מבואר בדברי הרמב"ם דבמצות שלמי שמחה כתב דצריך להביא ברגל, משמע דאין צריך להביא אלא פעם אחת, ובהל' יו"ט כתב דשמחה כל ימי החג בכסות ויין, עיי"ש דמשמע כנ"ל, עכ"ל. ולדבריו פשוט דגם מחמת שלמי שמחה אין טעם לאסור בטומאה ברגל אחר שהביא פעם אחת שלמי שמחה.

ובמנחת ברוך סי' ע"ז כתב: דרשאי אדם להפקיע את עצמו משלמי שמחה איזה ימים של רגל כשאינו מפקיע את עצמו לגמרי ממצות שמחה, דאלת"ה הול"ל דטהורין בזמן המקדש בירושלים אסורין בתשמיש המטה כל הרגלים כולם, דהא הוא מפקיע א"ע משלמי שמחה, דאפי' כשיטבול בלילה אסור באכילת קדשים כל היום עד הערב שמש וכו'. ובהמשך דבריו שם כתב דאכן קודם שקיים כל הני תלתא מצוות דרגל - ראייה שמחה וחגיגה - מסתבר שאסור נמי בתשה"מ ברגל, 'אבל אי כבר קיים ראייה וחגיגה שלמי שמחה אע"ג דמ"ע דשמחה עדיין נמצאת כל הרגל מ"מ מותר לו לטמאות לצרכו, עיי"ש כל דבריו. [וחילוק יש בין השפת אמת

מענה קשה מהי ראיית המשך חכמה משריפת הפרה, הרי שפיר י"ל דהעוסקים בה כבר קיימו מצוות הרגל ושוב אינם מוזהרים להיטמא². וממילא אף אם האיסור להטמאות ברגל הוא לאו גמור מן התורה, מכל מקום כיון דקאי בשיטת הרמב"ם ולדידה כל שאינו מתבטל ממצוות הרגל מחמת הטומאה אינו בכלל האיסור.

גם צ"ב מה שדחה המשך חכמה ראייתו ע"פ דברי התוספתא, וכמו שעמד בזה בשו"ת שלמי שמחה (ח"ד סי' מ"א אות ג'): דברי האור שמח צ"ע טובא במה שכתב דעל טומאה של קדושה אין מוזהרין ברגל, דהנה ז"ל התוספתא פ"ק דשבועות ר' נתן אומר טומאת גוויות ולא טומאת קדושה יצא השורף את הפרה והמשלח את השעיר שהן טומאות קדושות¹. ודין זה ילפינן שם מהקרא דכתיב (ויקרא ה') או כי יגע בטומאת אדם לכל טומאתו, וקרא זה מיירי בחיוב קרבן עולה ויורד בטומאת מקדש וקדשיו, ומזה נתמעט טומאות קדושות דאין חייבין עליהן קרבן עולה ויורד, וכן בודאי נתמעט מכרת כי היכי דנתמעט טומאות אלו בחיוב של קרבן עולה ויורד. אבל נראה לומר דמלאו ועשה לא נתמעט גם טומאות קדושות. וטמא שנכנס למקדש עובר בלאו דלא יטמאו את מחניהם ובעשה דוישלחו מן המחנה, כמבואר ברמב"ם פ"ג ה"א מביאת מקדש, והמיעוט ממנו יליף להוציא טומאות קדושות איירי בחיוב של קרבן עולה ויורד וממילא נתמעט ג"כ מחיוב כרת כמובן, אבל מנ"ל למעט ג"כ טומאות קדושות מלאו ועשה. וא"כ אין לומר דעל טומאות קדושות אין מוזהרין ברגל, הא הטעם שחייב לטהר עצמו ברגל הוא מפני שהם נכונים לבוא למקדש, כמש"כ הרמב"ם, שוב גם אם יטמא בטומאה של קדושה א"א לו ליכנס למקדש משום הלאו והעשה, דגם בנטמא בטומאה של קדושה ובא למקדש עובר על הלאו דלא יטמאו את מחניהם ועל העשה דוישלחו מן המחנה. וכן ברור דטמא שנטמא בטומאות קדושות ואכל קודש דנתמעט רק מכרת אבל על הלאו עובר כמו כל טמא שאוכל קודש דלוקה, (כמו שכתב הרמב"ם פ"ח מפהמ"ק ה"טו), מפי השמועה למדו שזו אזהרה לטמא שלא יאכל קודש כו'. וברור דגם בטומאות קדושות חייבין על אכילת קודש בלאו, וזה ברור בסברא דהא התורה אמרה בפ' חוקת והשורף אותה יכבס את בגדיו ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב ולגבי מה הוא טמא עד הערב אם מותר לאכול גם קדשים. אלא ודאי הלאו והעשה אין חילוק באיזה טומאה שנטמא בטומאות גוויות או בטומאות קדושות. ושוב קשה האידך אפשר לעשות פרה בחול המועד הא מוזהר על הטומאה ולא יוכל לבוא אחר שנטמא למקדש ונסתר תירוצו של האור שמח, עכ"ל.

*

הנה שתי קושיות אלו על דברי המשך חכמה היו מיושבות אם היה מקום להעמידם כדעת הרא"ש (יומא פ"ח סי' כ"ד) שנקט דגם יום הכפורים הוא בכלל הא דחייב אדם לטהר עצמו ברגל, (ועי"ע רא"ש סוף מסכת ראש השנה ובקרבן נתנאל שם אות ס', דמתבאר דהוא הדין נמי בראש השנה), ויעו"ש עוד שמבואר בדבריו דגם בזמן הזה נוהג חיוב זה. וראה שאגת אריה (סימן ס"ז) דהרמב"ם פליג בזה על הרא"ש: שכתב בהדיא דהיינו טעמא שמוזהרין להיות טהורים בכל רגל מפני שנכונים ליכנס למקדש ולאכול קדשים, ושמע מינה תרתי, חדא דאין ר"ה ויוה"כ בכלל טהרה זו, דהא אין בהן אחד מכל אלה, וש"מ דבזמן הזה אינן חייבים לטהר א"ע אפילו בג' רגלים כיון דאין לנו מקדש וקודש.

למנחת ברוך, דלשפ"א מעיקרא אין המצוה דשלמי שמחה רק פעם אחת ברגל, ולמנחת ברוך הוא כל יום אלא דשרי להפקיע עצמו מהמצוה בחלק מן הימים].

² ואף אם נימא דס"ל להמשך חכמה כהשאגת אריה (לעיל בהערה) דגם מחמת שלמי שמחה כל שבעה יש איסור להטמאות ברגל, עדיין יקשה דאחר שאכל שלמי שמחה באותו היום יוכל לשרוף הפרה ויטהר בהערב שמש, ולמחר שוב יהיה מותר באכילת בשר שלמים.

ומבואר בדעת הרא"ש דקדושת הרגל היא שמחייבת טהרה, (ועל דרך שביאר המבי"ט בבית אלקים שער היסודות פרק ס"ג, ע"ש). ואינו ענין כלל למצוות הרגל שאין אלא בעלותו לראות את פני ה' במקדש. ולשיטת הרא"ש - דהאיסור להטמאות ברגל הוא אף באופן שאינו מתבטל ממצות ראייה וקרבת הרגל - שפיר תקשה קושיית המשך חכמה משריפת הפרה. וגם מה שדחה הוא ראייתו עפ"ד התוספתא יתכן להבין עפ"ז, דשפיר יתכן לומר דהאיסור להטמאות מחמת קדושת הרגל אינו אלא בטומאת גויות החמורה - דעל זה יש חיוב בטומאת מקדש וקדשיו - ולא בטומאות קדושות.

אבל מאחר שהמשך חכמה קאי בשיטת הרמב"ם דס"ל דטעם האיסור להטמאות ברגל הוא כדי שיוכלו להכנס למקדש ולאכול קדשים, צ"ב הן בראייתו משריפת הפרה, והן במה שדחה ראייתו עפ"ד התוספתא.

*

והנראה ליישב דברי המשך חכמה דס"ל כמו שכתב הצ"ח בביצה (י"ח). על רש"י ד"ה דלא שכיחא, וז"ל: לכן נלע"ד דגם הרמב"ם אין כוונתו שחיוב זה הוא דוקא בזמן הבית ובירושלים, אבל הכוונה הרי הכתוב אמר 'ובנבלתם לא תגעו' ולא נזכר שום זמן בכתוב, רק ממה שאנחנו לומדים ק"ו מכהנים שמוזהרין על המת אינן מוזהרין על הנבילה ישראל לא כל שכן, ומה למדו שה' 'ובנבלתם לא תגעו' יש לו זמן מיוחד. ואכתי קשה מדוע נימא שעל רגלים כיון הכתוב, שמא על יום השבת הזהיר שקדושתו חמורה משל רגל³, ולכן נתן הרמב"ם טעם 'מפני שהם נכונים לכנס למקדש ולאכול קדשים', וחזינן שברגל בעינן טהרה מה שלא בעינן בזמן אחר, ולכן גם אזהרה זו 'ובנבלתם לא תגעו' ג"כ על הרגל הכוונה. אבל מכל מקום מקרא מלא הוא 'ובנבלתם לא תגעו' בכל מקום ובכל זמן⁴. ודוק מלשוננו של רבינו הגדול 'כל ישראל מוזהרים להיות טהורים ברגל מפני שהם נכונים לכנס למקדש וכו'', ואם היה הכוונה שזהו הטעם שצריכין להיות טהורים היה לו לומר 'שיהיו מוכנים לכנס למקדש וכו'', אבל אמרו 'מפני שהם מוכנים וכו'', פירושו כיון שהם מוכנים לזה אז בזמן ההוא - לכן אזהרה זו ג"כ בזמן הרגל הוא, עכ"ל⁵.

מעתה תובן ראיית המשך חכמה משריפת הפרה, דבאמת גם לרמב"ם אין האיסור להטמאות ברגל בשביל שיוכל לקיים מצוות הרגל, ומה שכתב הרמב"ם דהוא משום מצוות הרגל הוא רק לבאר מנא להו לחז"ל דאיירי הלאו ברגל, נמצא דהאיסור להטמאות הוא בכל הרגל ובכל גוונא, גם אם אינו מתבטל ע"י כך ממצוות הרגל. ולפ"ז היה צריך להיות אסור להטמא ברגל ע"י שריפת הפרה, אף אם ישרוף הפרה אחר שהקריב קרבנותיו, ועל כרחך דאינו אסור מדאורייתא.

וגם יובן מה שדחה המשך חכמה ראייתו - ע"פ דברי התוספתא - דכיון שפרה הוי טומאה קדושה אינה בכלל האיסור להטמאות ברגל, דאע"פ שגם בטומאות אלו אינו יכול לבוא למקדש ולהקריב קרבנות הרגל (דלא נתמעטו רק מקרבן וכתרת ואיסורא עכ"פ איכא), מכל

³ וראה בית אלקים למבי"ט (שער היסודות פרק ס"ג) מה שביאר בטעם הדבר שקדושת הרגל מחייבת טהרה ולא קדושת השבת.

⁴ פשוט דכוונתו 'בכל זמן' - גם בזמן הזה שאין בית המקדש קיים.

⁵ ובדבריו אלו חזר בו הצ"ח ממה שכתב בתחילה (בדף י"ז : הני"ל) : ודע דלפי טעמו של הרמב"ם וסמ"ג שהחיוב לטהר עצמו הוא משום שיהיה מוכן לראיה ולקרבן, א"כ אין חיוב זה נוהג אלא בזמן הבית, אבל לאחר החורבן אפילו בעת שהיו להם עדיין אפר פרה והיו יכולים לטהר מכל הטומאה לא היה חיוב זה נוהג כיון שאין קודש ולא מקדש. ולא עוד אלא אפילו בזמן שהיה המקדש קיים לא היה חיוב זה אלא למי שהוא בירושלים או בסמוך לירושלים שיכול לבא שם ברגל, אבל לאלו הרחוקים מירושלים ואינם עולים לרגל אין חיוב עליהם לטהר עצמם ברגל, עכ"ל.

מקום הא אין כוונת הרמב"ם דטעם האיסור להיטמאות הוא משום שלא יוכל לבוא למקדש ולהקריב, אלא רק דמזה ילפינן לרגל דוקא, ואם כן י"ל דהתורה אסרה רק טומאת גויות, מאחר שבקרא כתיב 'ובנבלתם לא תגעו', הזהירה התורה שלא להטמאות ברגל רק בטומאה כעין נבילה - שיש בה חיוב על טומאת מקדש וקדשיו, וטומאות קדושות אינם בכלל האיסור⁶.

.....

⁶ בשולי הדברים יש להעיר מדברי המשך חכמה בפרשת אמור (כ"ג מ"ג) דביאר דברי הירושלמי (שבת פ"א ה"ג) דשבעה ימים בשנה יש להקפיד על אכילת חולין בטהרה, דהיינו שבעת ימי הימים טובים (פסח שני ימים, סוכות שני ימים, עצרת יום אחד וראש השנה שני ימים), משום 'שלעולם יטהר עצמו ברגל'. ודבריו שם סותרים לכאורה מה שכתב כאן בפרשתנו דהחיוב לטהר עצמו ברגל קאי גם על חוה"מ, שהרי הוכיח מהא דשורפים את הפרה בחוה"מ דהחיוב לטהר עצמו ברגל אינו מן התורה. ונראה דבפרשתנו הלא קאי בשיטת הרמב"ם, ומדברי הרמב"ם שנקט דהחיוב הוא ברגל 'מפני שהם נכונים ליכנס במקדש ולאכול קדשים' מוכח דס"ל שהוא גם בחוה"מ. ואילו בפרשת אמור נסובו דברי המשך חכמה על דברי הרא"ש בסוף ר"ה, וכבר נתבאר לעיל ששיטת הרא"ש שהחיוב לטהר עצמו ברגל הוא משום קדושת הרגל, ובזה שפיר י"ל דהחיוב דוקא ביו"ט ולא בחוה"מ.

מה ענין איוב למיתת בני אהרן

ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא וגו' ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו לפני ה' (י' א'- ב')

כתב החיד"א בנחל קדומים (פר' אחרי אות א'): במדרש כיון שראה איוב מיתת שני בני אהרן אמר אף לזאת יחרד לבי⁷. ושמעתי דאמרו ז"ל איוב ששתק נדון ביסורין, (בסוטה י"א). שלשה היו באותה עצה - בלעם ואיוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידון ביסורין וכו'), והוא חשב דעל השתיקה אינו חייב כלום. אך אמרו ז"ל (סנהדרין נ"ב). דאמר נדב לאביהוא מתי ימותו שני זקנים הללו וכו' ועל זה מתו. והרי נדב הוא שדיבר ואביהוא שתק, ואפילו הכי מתו שניהם, ומזה מוכח דהשתיקה הוא עון פלילי, ועל זה חרד איוב. ודוק כי קצרתי, עכ"ל החיד"א⁸.

בספר חומת אנך (ר"פ אחרי) הביא פירוש זה בשם רבני אשכנז וכתב: ועתה ראיתי במדרש תנחומא על הסדר שאומר שהשנים דיברו בפיהם, ואם כן נפל היסוד, עכ"ל. וכוונתו לדברי התנחומא בפרשת אחרי אות ו': רבי יודן בשם רבי איבו אמר שניהם אמרו בפיהם זה לזה.

אך הנה בגמרא (סנהדרין הנ"ל) איתא בזה הלשון: וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך ונדב ואביהוא מהלכין אחריהן וכל ישראל אחריהן, אמר לו נדב לאביהוא אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, אמר להן הקב"ה הנראה מי קובר את מי. וכן הוא בתורת כהנים בפרשתנו. נמצא שמחלוקת יש בדבר, ולדברי הש"ס והתו"כ אכן נדב הוא שאמר כן ואילו אביהו רק שמע ושתק. ולפי"ז עולה יפה ביאור הנ"ל שהביא החיד"א.

[באילת השחר למרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל כאן כתב על דברי התו"כ: והנה אע"פ שנדב אמר כך לאביהוא מ"מ שניהם נענשו. וי"ל דכיון ששמע ושתק ולא מיחה כנראה שהסכים לכך, ולכן גם הוא נענש, עכ"ל⁹. הרי שעמד על כך שגם אביהו נענש, ויישב שנענש על שתיקתו, וזה על דרך שהביא החיד"א הנ"ל].

איוב ואהרן נתכוונו שניהם להפוך קערה על פיה

נלע"ד לבאר בדרך דרוש, ע"פ דבר נפלא דמטו בה משמיה דזקני הגר"א זצ"ל (הובא בקול אליהו פר' שלח, בשם קהלת יצחק עה"ת בפרחי ניסן פר' שמות):

⁷ יצויין לתרגום עה"פ באיוב (ל"ז א') אף לזאת יחרד לבי: על בנוי דאהרן אתנבי ואמר לחוד לחדא לבי וגו'. ובאלשיך (במדבר ג' א') כתב: כמאמרם ז"ל על פסוק אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו - שעל מיתת נדב ואביהוא ידבר, כדברי המדרש והתרגום. וראה מדרש ויק"ר כ' ה'.

⁸ בספר מדרש פליאה עם ביאור זכרון מנחם (פר' ואתחנן אות תצ"ז) הביא מדרש בזה הלשון: כיון שראה איוב שנגזר על משה שלא יכנס לארץ ישראל שתק מלהתרעם על היסורים. (ראה ספר חמודי צבי ס"פ ואתחנן מה שכתב לבאר). לאור דברי החיד"א יש לפרש, דהנה איתא במדרש (דברים רבה ב' ח') דמשה רבינו טען לפני הקב"ה 'עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ ואני איני נכנס לארץ', והשיבו הקב"ה 'מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו וכו', כיצד בנות יתרו אומרות (שמות ב' י"ט) איש מצרי הצילנו מיד הרועים - והוא שומע ושותק לפיכך לא נקבר בארץ. מעתה יבואר, דכשראה איוב שאין מרע"ה נכנס לארץ והיינו מחמת שתיקתו - שוב לא להתרעם על היסורים, דראה שכך הדין נותן להענש אף על השתיקה במקום שראוי למחות.

⁹ עיי"ש שהביא מהתנחומא (פרשת אחרי מות ו') שנחלקו אם אמרו בפיהם או הרהרו בלבם. ולפי מה שנתבאר נמצינו למדים דיש כאן מחלוקת נוספת - אם שניהם אמרו זה לזה, או שנדב לבדו אמר כן.

איתא במסכת בבא בתרא (ט"ז). אמר רבא **ביקש איוב להפוך קערה על פיה** וכו' (פירש רש"י: לעקור כל כבוד, שחירף וגידף) עיי"ש. וכבר נאמרו הרבה פירושים בזה.

אמנם יש לבאר שהמליצה הזאת - 'להפוך קערה על פיה' - לקוח ממעשה מפורסם שהיה כבר בימיהם (מובא בספר הקדמון בן המלך והנזיר שער כ"ד), שהיה מלך עז ורב חימה וכל איש מהמונו יחת, אין כפר לחמתו ואין משיב גזירתו. ויהי היום וישם אחד ממשרתיו לאכול לפניו, ומרוב הפחד והאימה נדחתה ידו והטה הקערה ונשפך מעט ממנה. ותבער חמת המלך וידע העבד כי כלתה אליו הרעה, ויקח את הקערה ויהפכה לפניו בזדון. ויצו המלך לחרות את ראשו, ויאמר לו המלך אי לך פתי וסכל מה זאת עשית, הלא טובה השגגה הגדולה מהזדון הקטן, ואף כי שגגתך היה קלה מאד. ויאמר לו העבד אדוני המלך, ידעתי כי אחת דתך להמית על כל חטא קטן ושגגה קלה לא תחמול ולא תכסה, על כן חששתי על חילול כבודך, פן יראה העם מיעוט עוונתי וקושי גזירתך האכזרית, והיית לשמצה, ולא יבטחו עוד בד' ובאהבתך, ולא תכון אתה ומלכותך. לכן ישר העוונתי להזיד בזדון הנבלה הנוראה הזאת, למען יצדיקו הכל את דינך הקשה. וייטב מאד בעיני המלך, ויפטור אותו מכל עונש, עיי"ש.

ונוכל לומר שהמעשה הזה היה עוד בימי חכמי התלמוד, וחז"ל לקחו המעשה הזה למשל ולמליצה על כל אשר יעשה כדוגמת מעשה משרת המלך הנ"ל, וקראו אותה 'הפך הקערה על פיה'. והנה איוב ידע שהוא מוחזק ומפורסם לצדיק גדול ועובד מאהבה, וכאשר ראה את הרעות הרבות והצרות והיסורים הנוראים אשר דכאהו ה', וכל העולם הרעישו ותמהו על זאת, היה איוב ירא פן יאמרו העם שוא עבוד אלקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו, ויתחלל שם שמים ח"ו. על כן התחיל לדבר אשר לא כדת - כדי שיחזיקוהו הבריות לחוטא ואשם, ויצדיקו הכל ויאמרו כי צדיק ה' וישר משפטו. וכהאי גוונא אמרו חז"ל (סנהדרין ק"ז). על דוד המלך ע"ה שביקש לעשות כן. והשתא ערבה ומתוקה המליצה 'ביקש איוב להפוך הקערה על פיה' - כמעשה המשרת הנ"ל. עד כאן הדברים שנאמרו בשם הגר"א.

והנה כענין זה ממש ביארו **המפרשים** כוונתו של אהרן הכהן במה שעשה את העגל.

ואעתיק בזה לשונו של **השל"ה הקדוש** (פרשת וארא תורה אור): וכענין הזה ראיתי מפרשים הפסוק (שמות ל"ב) וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם. הענין, אהרן עשה את העגל לשם שמים שלא יתחלל השם, כי מיד שראה את לב העם לעשות להם אלהים נתחייבו כליה, כי העבירות אין הקב"ה מצרף מחשבה רעה למעשה זולת בעבודה זרה, דכתיב למען תפוש ישראל בלבם (קידושין מ'). וחשב אהרן בלבו, כשיהיו ישראל נענשים יהיה חילול השם, שיאמרו הגוים איה נא אלוקיהם. לא יתלו עונשם בעבור העון, כי מה ידעו הם מהעון, רק יאמרו מבלתי יכולת. על כן החכים אהרן לעשות העגל - שיהיה העון בגלוי לכל האומות, ואז ידעו בבירור שהשי"ת הענישם על עונם. זהו מה שאמר 'כי פרע אהרן' הדבר - כלומר גילה הדבר, ופרע מלשון שחיטה מפורעת. ו'פרעה אהרן לשמצה בקמיהם' - כדי שתתגלה השמצה להשונאים, ואז כבוד השם במקומו. וזהו גם כן ענין מאמר רז"ל (סנהדרין ק"ז). אצל דוד המלך ע"ה וכו' ביקש דוד לעבוד עבודה זרה, אמר מלך וכו'. הענין גם כן כנזכר, כי ידע דוד שהעולם מחזיקים אותו לחסיד, והוא היה נרדף, וירא דוד שיתרעמו העולם על מדותיו של השי"ת. על כן רצה לעשות מעשה בנגלה כדי שלא יחזיקוהו לחסיד ואז לא יתחלל השם, אבל לא מלבו חס ושלוש, רק לעשות כן בנגלה. ואף מזה חזר ואמר מלך כמוני כו', עכ"ל.

וכן כתב בספר **זרע ברוך** (לרבי ברכיה ברוך שפירא תלמיד בעל המגלה עמוקות זצ"ל) בפרשתנו: בזה גופא התנצל אהרן על גוף המעשה שעשה להם את העגל כיון שהיו מהרהרים בעבודה זרה, והקב"ה מצרף מחשב למעשה בעי"ז ויהיה חילול השם, לכך הוציא מחשבתו

לפועל, וכמו שכתבו הראשונים בזה. ונרמז במה שאמר אתה ידעת את העם כי ברע הוא - ר"ל כבר מקודם לכן הם ברעה זו במחשבתם¹⁰.

בספר הקדמון חן טוב (לרבי טוביה הלוי מצפת זצ"ל, פ' כי תשא מהדו"ח עמ' תפ"ז) כתב בדברים הללו בשם החכם השלם מה"ר שלמה ׳ אלקביץ הלוי זלה"ה.

והוסיף דע"פ זה יש לבאר דברי רז"ל על הפסוק בפרשתנו (ט' ז') ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח וגו' - שנדמה לו המזבח בדמות עגל והיה אהרן בוש וירא מגשת אליו, אמר לו משה למה אתה ירא לכך נבחרת, (עיי"ש רש"י ורמב"ן). והדבר קשה אומרו 'לכך נבחרת', על אשר עשה העגל נבחר, הרי אם לא עשהו נבחר ונתקרב יותר. וז"ל: אכן שמעתי בשם הרב הנזכר - שאהרן כיון לגלות פשע מכוסה שהרהרו לעשות העגל, ויש חילול ה' בדבר אם ייענשו, לכן גילה מסתורין שלהם - להודיע כי אלקי משפט ה'. אם כן 'לכך נבחרת' - על שקדשת שם שמים ברבים, עכ"ל. (ועיין שם עוד שהאריך בזה).

אמנם מפורש בדברי חז"ל שנדב ואביהוא מתו מחמת עון העגל שעשה אהרן אביהם, כמו שכתב רש"י בפרשתנו (י' י"ב), ובפרשת עקב עה"פ (ט' כ') ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו - 'זה כילוי בנים', עיי"ש. ומוכח מזה דאף שהיתה כוונתו לשם שמים, מכל מקום ראוי הוא לעונש על מעשה כזה.

על כן כשראה איוב מיתת בני אהרן - מחמת חטאו של אהרן בעגל - אמר 'אף לזאת יחרד לבי', דאם כן גם הוא שחטא על דרך זה ראוי לעונש, ומזה חרד לבו. ודוק היטב.

טענת איוב להיפטר מן הדין כי 'תחילתו באונס וסופו ברצון'

באופן אחר יתכן לבאר ע"ד דרוש דברי המדרש - כיון שראה איוב מיתת שני בני אהרן אמר אף לזאת יחרד לבי.

בהקדם דברי הגמרא בבבא בתרא (ט"ז): אמר רבא ביקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין, אמר לפניו רבש"ע בראת שור - פרסותיו סדוקות, בראת חמור - פרסותיו קלוטות, בראת גן עדן בראת גיהנם, בראת צדיקים בראת רשעים, מי מעכב על ידך.

פירש רש"י: לפטור את כל העולם כולו - מדינו של הקב"ה לומר שאנוסין הן עיי' הקב"ה שברא יצה"ר, והכי קאמר וכו' אם היית חפץ לא הייתי רשע. בראת שור בפרסות סדוקות וחמור בפרסות קלוטות - את זה טהרת ואת זה טמאת, הכל בא על ידך, אתה בראת בו סימני הטומאה. בראת צדיקים - עיי' יצר טוב. בראת רשעים - על ידי יצר הרע, לפיכך אין ניצול מידך כי מי יעכב - אנוסין הן החוטאין.

החיד"א בספרו ראש דוד (ר"פ שלח) כתב על כך: פירשו כת הקודמין דטענת איוב היה כדעת רבא בכתובות (נ"א): דאשת איש שנאנסה אף דסופה ברצון - ואומרת אלמלא לא נזקק לה היא שוכרתו - מותרת לבעלה, מאי טעמא - יצרא אלבשה, והכל חשיב אונס. והכי נמי, הן האדם אנוס על ידי יצר הרע, אף דסופו ברצון ומתהני מהעבירה - פטור דיצריה אלבשיה, עכ"ל¹¹.

¹⁰ וכן הובא בספר הקדמון לקט יוסף ערך אהרן אות א', בספר אפריון עה"פ (פ' כי תשא ל"ב ל"ה) ויגף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן, ובפרדס יוסף (פ' כי תשא ל"ב כ"ה) ד"ה פרעה.

¹¹ ואתי שפיר היטב לפי זה דרבא לשיטתו הוא שאמר בב"ב דביקש איוב לפטור את כל העולם מן הדין בטענה זו, דרבא גופיה הוא דס"ל בכתובות דתחילתו באונס וסופו ברצון חשיב אונס, ודלא כדעת אבוא דשמואל דחולק וס"ל דחשיב רצון, עיי"ש.

והנה בספר **יושב אהלים** (להג"ר אברהם ענתיבי זצ"ל, ליוורנו שנת תקפ"ה, ס"פ בשלח) כתב וז"ל: ונקדים עוד מה שאמרו ז"ל דטעם שנענשו בני אהרן משום שהציצו בשכינה, (ראה רש"י בפרי' משפטים כ"ד י', מדרש ויק"ר כ' י', במד"ר ב' כ"ה). ומקשו על טעם זה מדאמרינן במשנה¹² קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה. ותירצו דשאני התם דלא אפשר משום דבעל כרחו ראה והוי אנוס, אבל הכא היה אפשר להם להרחיק מיד כשראו. ואכתי קשה דהא הוי תחילתו באונס וסופו ברצון - דפטור, וכיון דמתחילה היו אנוסים אע"ג דסופם ברצון פטורים. וי"ל דמוכרח דס"ל להאי תנא כמ"ד תחילתו באונס וסופו ברצון חייב, עכ"ל. (ועי"ש מה שביאר עפ"ז).

נמצא לפי דבריו דעונשם של נדב ואביהוא על שזנו עיניהם מן השכינה - אתי שפיר אך אם נימא דמעשה שתחילתו באונס וסופו ברצון - חשיב רצון וחייבים עליו.

מעתה יבואר דאיוב שרצה לפטור את כל העולם מן הדין בטענה שאנוסים הם על ידי היצה"ר - וכביאור החיד"א דאף שסופו ברצון מ"מ סבר דחשיב אונס ופטור - משום כך כשראה מיתת בני אהרן אמר 'לזאת יחרד לבי', דממה שנענשו על שזנו עיניהם מן השכינה מוכח דתחילתו באונס וסופו ברצון חשיב כרצון, ושוב אין מקום לטענתו להיפטר מן הדין.

.....

¹² כן הוא בגמרא פסחים (כ"ו.): אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה. (יצויין דעיקר הקושיא מהא דמראה אין בו משום מעילה - כבר הקשה בספר **נחלת בנימין** - משנת תמ"ב - מצוה ק"ד אות כ"ג).